

SOSYOLOGCA

OCAK-HAZİRAN 2013

CİLT:3 SAYI: 5

ISSN: 2146-5207

YAŞADIĞIMIZ DİSTOPYA “EKÜMENOPOLİS: UCU OLMAYAN ŞEHİR”

Deniz Köylü

Özet: İstanbul tarih boyunca birçok farklı medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Tarihsel ve kültürel geçmişi oldukça fazladır. Geçmişte olduğu gibi bugün de İstanbul’da kalabalık bir nüfus barınmaktadır. Günümüze gelinceye kadar şehir içerisindeki sorunlar bir şekilde gizlenmiştir. Ancak günümüz kalabalığının da etkisiyle artık bu sorunlar gizlenememektedir. Ekümenopolis belgeseli de bu duruma işaret etmektedir. Alanında uzman kişilerin görüşleri ile hazırlanan bu belgeselin incelenmesi ve tartışılması bu makalenin ana konusudur.

Anahtar Kelimeler: Distopya, Ekümenopolis, kentleşme, şehir, toplum.

THE DISTOPIA WE LIVED IN “ECUMENOPOLIS: THE CITY WITHOUT END”

Deniz Köylü

Abstract: Istanbul has hosted many different civilizations throughout history. It has a great historical and cultural background. As in the past, there is a large population living in Istanbul today. Until today, the problems in the city were somehow hidden. However, with the influence of today's crowd, these problems can no longer be hidden. The documentary Ecumenopolis also points to this situation. Examination and discussion of this documentary prepared with the opinions of experts in the field is the main subject of this article.

Keywords: Dystopia, Ecumenopolis, urbanization, city, society.

YAŞADIĞIMIZ DİSTOPYA “EKÜMENOPOLİS: UCU OLMAYAN ŞEHİR”

Deniz Köylü

Yönetmen : İmre Azem
Yapımcı : Gaye Günay
Kurgu : Eray İlhan - Arzu Volkan
Müzik : Baba Zula - Lari Dilmen
©2011

“Ekümenopolis” bir filmin ismi olarak ilgimizi çekiyor. Kulağa farklı gelen bir kelime. Yunanlı şehir plancısı Constantinos Doxiadis tarafından 1967’de ortaya atılan bu kavram, günümüzün nüfus artışı ve kent planlamalarına göre gelecekte dünyadaki tüm şehirlerin, megapollerin kuşaklar halinde birleşerek tek bir şehri meydana getireceğini ifade ediyordu. Elbette terimin tarihsel kökenini, Ortodoks Hristiyanlığın dünya egemenliği (ve ekümenik patriklik) iddiasını da unutmamak gerek.

Ekümenopolis’in yönetmeni İmre Azem. Yaklaşık bir buçuk saatlik film İstanbul’un, hükümet ve ekonomi politikalarından, dünyadaki ve Türkiye’deki değişimden nasibini alarak geldiği durumu -maalesef- çok iyi anlatıyor. Maalesef diyoruz, çünkü kentin katledildiği ortada ve yönetmenin bize anlatmaya çalıştığı gibi bu şehir içinde yaşayanlarla birlikte kendisini yok edecek. Bundan dolayı diyebiliriz ki, film bir bakıma bir distopyanın perdedeki yansıması. Ve Yunan şehir plancısının ifade ettiği gibi bu distopyanın nihayetinde şehirler birleşirken insanlar çok fazla acı çekecek.

İstanbul tarih boyunca birçok imparatorluğun iştahını kabartan bir kent olmuştur. Bunun ilk nedeni coğrafi konumu. Hem Doğu’da hem Batı’da yer alması, iki denize, bir boğaza kıyısının olması, aynı anda orta kuşakta yer alması ve sayamadığımız birçok başka özellik. Şehrin eşine zor rastlanır tarihi özelliklerini burada gündeme getirmiyoruz bile. Bunca önemli özellik aynı zamanda bir kentin ölümüne de sebep olabilir mi? İşte bu sorunun yanıtı da maalesef evet. İstanbul 19. yüzyılda kentlerin değişiminden farklı bir değişim geçirdi. Azem, filmin giriş bölümünde bu hi-

kayeyi anlatıyor. Kapitalizmin yükselişe geçtiği ülkelerde kentlere başlayan yoğun göç sebebiyle düzenlemeler yapıldı. Ama İstanbul “geç kapitalizm”in yaşandığı bir ülkede göçe hazır bir kent olmaktan çok uzaktı. Kent merkezine sanayi alanlarının kurulması ve tarımda makineleşmenin neticesiyle köyden kente göç hızla arttı. Ancak göç edenlerin barınma ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak imkanlar yoktu. İmkanlar el verdiğince yapılan gecekonduklara devlet göz yummuştu. 1973’te birinci köprü açıldı ve köprünün çevresi yerleşim bölgesi oldu. 1980 sonrası neo-liberal politikalar ve özelleştirmelerdeki artışla bu sefer farklı bir seyir gözlemlendi. 1988’de ikinci köprünün açılması, etrafına zengin mahalleler ve alışveriş merkezlerinin inşası, “araba medeniyeti”nin yükselişi, trafiğin çılgınca yoğunlaşması ve sınıflar arası uçurum. Daha ötesi orman alanlarının yok edilmesi ve su kaynaklarının tüketilmesi, 80’ler İstanbul’unun silüetini yavaş yavaş değiştirmeye başladı. 1990’ların kabus kelimesi ise “küreselleşme”ydi. Üstüne yapılmış sayısız araştırmada kimi zaman tukaka edilen, kimi zaman övgüyle bahsedilen ama çokça tartışılan küreselleşme, kentlerin turizm ve finans merkezine dönüştürülmesi için rant alanı olarak görülmesine sebep oldu. Kent merkezi artık sanayi ve üretimin değil tüketicinin merkezidi.

2000’lerde sanayi merkezleri şehir dışına taşınmaya başlandı. Kent merkezindeki işçi ve emekçi mahalleri ise süpürülmek istendi, uygunsuz koşullarla evlerini boşaltmaya zorlandı. Kent merkezi rant alanı haline gelmiş durumdaydı ve en çok kâr getirecek olan yatırımlarla donatılmak isteniyordu. Turizm, finans ve kültür metropollerini çağında kent hala dönüştürülüyor, şehir sürekli inşaat halinde. Peki, bu durumun sonu nereye varacak? İmre Azem bu sorunun yanıtına gelmeden önce İstanbul’un dönüşümünü ele alarak farkındalık yaratmayı amaçlıyor. Ucu olmayan şehir, tam anlamıyla bunu ifade ediyor.

Filmde, yönetmenin İstanbul’a bütünlüklü bir bakış açısı olduğunu görüyoruz. Kentsel dönüşümün beraberinde getirdiği sorunlar, Ayazma’da evlerinden çıkarılan mahallelilerin verdiği mücadele ekseninde perdeye yansıtılıyor. Yönetmenin kente bakışı nostaljik veya ajitatif olmaktan uzak, oldukça realist ve akılcı. Bu sayede film propagandif değil uyandırıcı nitelikte. 3D animasyonlar ve grafiklerine değinmeden geçmemek gerek. Animasyonlar oldukça başarılı ve filmi çok daha anlaşılır kılıyor. Müzikler ise filmin sinematografisine oldukça uygun yazılmış. Birinci bölümden önce, Osmanlı’dan günümüze İstanbul’un siyasi ve ekonomik portresi çiziliyor. Bu bölümü dış ses ve animasyonlar eşliğinde izliyoruz. Filmin geri kalan kısmında dış ses duymuyoruz. Yönetmenin sözü, röportajların kurgusuyula ortaya çıkıyor.

Ekümenopolis, beş bölümden oluşuyor. İlk bölüm “Küresel Kent”. Yönetmen bu bölümde gecekondu mahallelerine ve ardında yükselen gökdelenlere odaklanmış; gecekonduklarla residansları aynı karede kullanmış sık sık. Bu üslup, zıtlıkları aynı karede göstererek tabloyu daha çarpıcı kılıyor. Bölümün başından itibaren ses efektleri kentin doğal sesleri ile birlikte karmaşayı bize hissettiriyor.

Evleri kentsel dönüşüm adı altında dönüştürülen (yıkılan) insanlar, kendilerine sokakta bir hayat inşa etmeye çabalyorlar. Ailelerin mağduriyetlerinin daha köy-

den kente göç etmek zorunda kalışlarından başladığı da dile getiriliyor bu bölümde. Sermayenin kenti rant, toprağı bir meta olarak görmesi ile değer kazanan alanlar kâr getirecek yatırımlara dönüştürülüyor. Kenti bu uğurda değiştirmek için önce o bölge, sakinlerinden arındırılıyor. Bunun bir örneğı de Küçükçekmece yakınlarındaki Ayazma Mahallesi ve film boyunca mücadelelerinden bahsedilen Ayazmalı aileler. Ailelerin kentsel dönüşüm sonrasında, barınma, sağlık ve eğitim hakkından yoksun kalışlarına odaklanılıyor bu bölümde. Aslında bir yandan da Ayazmalı aileler İstanbul'un nice Ayazma'sının bir örneğini oluşturuyor.

İkinci bölümde "*Sistemin Dinamikleri*" adı altında İstanbul'un akıl almaz yapılaşma sebeplerine açıklama getiriliyor. Mimarlar Odası üyesi mimarlarla, sosyolog ve kent bilimcilerle yapılan röportajların filme çok büyük katkıları olduğunu söylemeden geçmeyelim. Tam da bu bölümde İstanbul'un akıl dışı yapılanmasını anlatırken uluslararası sermayenin kendi ülkelerindeki korumacı kanunlar nedeniyle yapamadıkları mega yatırımları yaptıkları şehirlerden biri olarak gösteriliyor İstanbul. Doğal alanlar yok edilip insan yaşamına hiç uygun olmayan konutlar yapılıyor. Ancak bu yapıların satışı, gün geçtikçe düşüyor. Sebebi ise işsizliğin artması ve ekonominin gerilemesi. Aşırılık bu kentin büyümesini en iyi tanımlayan sözcük. Mimarlar ve kent planlamacıları bu bağlamda üçüncü köprünün İstanbul için büyük tehlike oluşturacağına işaret ediyor. Üçüncü köprü meselesi önemli ve belgeselin üçüncü ana başlığının da konusu aynı zamanda. İktidardakiler ve iktidarla yakın ilişki kurmuş rant düşkünleri üçüncü köprünün İstanbul'u nasıl "kurtaracağından" bahsederken, bilim insanları bu gerekçeleri birer birer çürütüyor. Film bize bunları yalın bir dille ve dolambaçsız bir şekilde anlatıyor. Eminiz ki yönetmenin kentteki dönüşümler hususunda en çok uyararak istediğı konulardan biri de üçüncü köprü meselesi. İstanbul için görünürde bir rahatlık, ama esasen olağanüstü bir çevre kısıymı ve rantsal kaynak olacak. Köprünün ayaklarının gireceğı su havzaları zarar göreceğ, köprüye ulaşımı sağlamak için götürülen yolun etrafı yerleşim alanı olacak. Yeni yerleşim alanı, yani fazla nüfus ve eşittir trafik. Trafikte bir rahatlama olmayacağı gibi İstanbul'da yerleşim kuzeye doğru genişleyecek. Kuzeye doğru genişleme ise, şehrin akciğerlerinin cerrahi bir operasyonla alınması anlamına geliyor.

Ayazmalı ailelerin hikayesine geri döndüğümüzde ise 2008'den beri verdikleri mücadelenin devam ettiğini görüyoruz. Küçükçekmece Belediyesi, evleri yıkılarak çadırlarda yaşamaya mecbur bırakılan insanların kiralalarını bir yıl boyunca ödeyeceğini taahhüt etmiş. 2010 yılında dairelerini kura ile belirlemek için belediyeye giden ailelerden, ev sahibi olmaları için ödeyemeyecekleri miktarlarda peşinat istenmiş ve aydan aya kira gibi ev bedeli istenmiş. Toplu Konut İdaresi imzasını taşıyan proje sayesinde ailelerin mağduriyeti devam etmiş. TOKİ deyince, toplu konut modelinden bahsetmekte fayda gören yönetmen dördüncü bölümü "*(Anti)Sosyal Konut Modeli*" başlığıyla açmayı uygun görmüş. II. Dünya Savaşıdan sonra Batı'nın çeşitli ülkelerinde yaygın olarak denenmiş bir model olan toplu konutlaşma sosyal yaşantıyı zayıflatması ve insan doğasına aykırılığı nedeniyle

le eleştiriler almaya başlamış ve 80'lere gelindiğinde bu model terk edilmeye başlanmıştı. Türkiye'deki kent bilimcileri gecekonduları yıkıp yerlerine çok düşük kalitede toplu konutlar yaparak barınma sorununun çözüleceğini düşünmenin çok yanlış olacağını savlıyorlar. Dünyada terk edilmekte olan toplu konut modelinin Türkiye'de de er veya geç iflas edeceği görüşüne filmde yer verilmiş. TOKİ'nin özel yetkilerle donatılması kentsel dönüşümün siyasetle el ele gittiğinin bir başka örneği. Zira bu işbirliğinin en popüler ismi olan Ali Ağaoğlu, Ayazma'da evleri yıkılınca TOKİ'nin inşa ettiği evlere yerleşen ailelerin oturduğu semtin adını dahi bilmemesiyle filmin güzel bir özetini yapmış oluyor. Bezirganbahçe'deki insanların yaşam kaliteleri ise TOKİ'nin yaptığı evler sayesinde son derece düşük ve tehlike altında.

Filmin satır arasında kalmış bir konu daha var. Öyle görünüyor ki, belgeselin konusunu farklı bir yere saptıracağı düşüncesiyle satır arasında bırakılmış. TOKİ'nin yaptığı konutlar sınıfsal olarak bir ayrışma meydana gelmesine neden oluyor. Devletin sosyal ve ekonomik politikalarının, kent sakinlerinin sınıfsal ve fiziksel olarak da ayrışmasına yol açacak bir şekilde kenti dönüştürdüğü ortadadır. Toplumun farklı kesimleri birbirinden uzaklaşırken gelir düzeyleri arasındaki uçurum şiddet ortamının doğmasına yol açacaktır. Raportörlerin de ifade ettiği gibi, gelir düzeyleri arasındaki uçurum, sınıfsal ve mekânsal düzlemde ayrışma ve çatışmalardan ziyade, etnik ve dinsel meseleler öne çekilerek başka bir eksene çekilmeye çalışılıyor. Filmin en önemli saptamalarından birisi de budur, ne var ki satır arasında geçmektedir.

Bir sonraki bölüm "*Plan, Sermaye, Demokrasi*". "Ekolojik eşikler aşıldı, ekonomik eşikler aşıldı, nüfus eşikleri aşıldı." Filmin sonuç savları arasında belki de en etkileyici olanı. Plansız büyüme ve ülkenin genelinden bağımsız planlama. Belediye meclislerinde kent imar planlarına ve planlamacıların ikazlarına aykırı olarak kararlar alınmakta ve kamuoyunda tartışılmadan hemen uygulamaya geçilmekte. Nemenem bir "demokrasi" ise, akıllı, bilimi ve toplum çıkarlarını çiğneyerek sadece rant sağlamaya dönük olarak işlemekte ve nalıncı keseri gibi hep kendine yontmakta.

Son bölüm "*Mahalle*" başlığını taşıyor. İstanbul'un deprem kuşağı üzerinde olması bahane gösterilerek binaların yıkılıp yeniden daha sağlam biçimde yapılması tartışmasını gündeme getiriyor. Yönetmenin burada ön plana çıkardığı görüş, raportör kent planlamacılarının söylediklerini teyit ediyor: Kentsel dönüşüm depreme dayanıksız eski binaların yerine yenilerinin yapılması anlamına gelmiyor. Filmde, kentsel dönüşümüne maruz kalan mahallelerde yaşayanları mağdur etmeden, semtlerinden etmeden, onlara rağmen değil onlar için, yani rant odaklı olmayan bir dönüşüm amaçlanmış olsa buna itiraz edilmesi düşünülemez görüşü öne çıkıyor. Son bölüm kentsel dönüşümün vahşi yüzünü gösteriyor ve oturdukları semti terk etmek istemeyen insanların yakarış dolu mesajlarıyla sürüyor. Ayazmalı ailelerin kentsel dönüşüm mağduriyetinin sonu son bölümde de gelmiyor. Aileler kendi durumlarına itirazı dile getirmenin yanı sıra kentsel dönüşümle mağdur olacak daha pek

çok kişiyi de uyarmak istiyorlar, mücadeleye çağırıyorlar. İşte bu çağrı eylem görüntüleriyle ekrana geliyor. Dozerlerin yıkım görüntüleri yerini çaresiz insan kalabalıklarının parçalı eylemlerine bırakıyor. Mahallelerine sahip çıkan, 3. köprüye, Emek Sineması'nın yıkılmasına, Haydarpasa Garı'nın kapatılmasına vb. karşı çıkan insanların eylemleri... Ve bu türden eylemlerin artmasına yönelik bir çağrı yapılıyor. Bu çağrının dayanakları haklı ve yerindedir belki, ama bütünsel bir çözüm önerisi getirilmediği de göze çarpıyor; mücadele alanı ve perspektifleri muğlak bırakılıyor. Filmin bu şekilde sonlanması, kentle ilgili doğrudan bir uyarı yapılmasıyla, bir uyandırma çabasıyla sınırlı olduğunun göstergesidir. Film bu halıyla, sorunu göstermekte duyarlı ama çözümü göstermekte yetersizdir. Mimarlar Odası'ndan bir kent planlamacısının da söylediği gibi herkesin yaşam alanlarının önemini kavraması ve kendilerinden zorla koparılarak alınmaya çalışılan bu alanları korumaya çalışması gerekiyor. Böyle bir kentsel duyarlılığın başlangıç olarak gerekli ama yeterli olmadığını belirtmek durumundayız.

Sıradan bir şehrin değil, iki bin yılı aşan muazzam bir tarihi birikimi barındıran bir dünya şehrinin kaosa doğru sürüklendiğinin önemli bir belgesidir Ekümenopolis belgeseli. Bununla birlikte filmin sonunun izleyiciyi harekete geçmeye iten umutlu bir son olduğunu söylemek zordur. Her şeye rağmen direnmek.. Sadece yaşadığımız mahalle ve şehirle ilgili sorunlar karşısında değil, giderek büyüyen halkalar içinde, ülkemizde, bölgemizde ve dünyadaki oldubittilere karşı direnmek beşeri varlığın en değerli hususiyetlerinden biri olsa gerek. İçinde yaşadığımız bu "ucu olmayan şehirde" başımıza yıkılan yuvamızla veya mahallemizle sınırlı bir duyarlılık, aslında etik ve sahici olmayan bir duyarlılıktır.